

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ
إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا
وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ
يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ
﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ
مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا
مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ
فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾
إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذَلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي
يَنْصُرْكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ
لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلََّ وَمَنْ يُغْلََّ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى
كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَن اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ
كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَنَهُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٦٣﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همچون کسانی نباشید که کفر ورزیدند، و به برادرانشان هنگامی که به سفر رفته [و در سفر مُردند] و یا جهاد کردند [و شهید شدند] گفتند: اگر نزد ما [مانده] بودند، نمی‌مردند و کشته نمی‌شدند. [شما چنین سخنانی نگویید] تا خدا آن را در دل‌هایشان حسرتی قرار دهد. و خدا زنده می‌کند و می‌میراند و خدا به آنچه می‌کنید، بیناست. ۱۵۶

اگر در راه خدا کشته شوید یا بمیرید، قطعاً آمرزش خدا و رحمت او از آنچه جمع می‌کنند، بهتر است. ۱۵۷

و اگر بمیرید یا کشته شوید قطعاً به سوی خدا گرد آورده خواهید شد. ۱۵۸
پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پر مهر] شدی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند. پس از آنان در گذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار [ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن؛ زیرا خدا و توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد. ۱۵۹

اگر خدا شما را یاری کند هیچ شما غالب نخواهد شد و اگر دست از یاری شما بردارد چه کسی بعد از او شما را یاری خواهد کرد و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند. ۱۶۰

و هیچ پیامبری را سزاوار نیست که خیانت کند و هر کس خیانت کند روز قیامت با آنچه در آن خیانت کرده بیاید، آنگاه به هر کس [پاداش] آنچه کسب کرده به تمامی داده می‌شود و بر آنان ستم نمی‌شود. ۱۶۱

آیا کسی که خشنودی خدا را پیروی می‌کند چون کسی است که به خمسی از خدا دچار گردیده و جایگاهش جهنم است و چه بد بازگشتگاهی است. ۱۶۲
[هر یک از] ایشان را نزد خداوند درجاتی است و خدا به آنچه می‌کنند بیناست. ۱۶۳

درس دهم

اعتماد بر او

فانم دکتر فرهنگز پرویزی استان البرز

در این درس ابتدا با حقیقت توکل بر خدا آشنا می شویم و آیات بسیار مهم آن را می آموزیم و سپس دو شرط توکل حقیقی را مورد بحث قرار می دهیم . در نهایت اثر توکل در تصمیم گیری ها را می آموزیم

در این آیه به صورت استفهامی (سوالی) تأکید شده است که خداوند برای بندگانش کفایت می کند
به بیانی دیگر علت ضرورت توکل و اعتماد بر خدا ، کافی بودن خدا برای بنده اش است

آیا خدا برای بنده اش کافی نیست؟! ^۱

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ

اکنون که با آینده انسان در جهان آخرت آشنا شدیم و دانستیم که سرنوشت ابدی انسانها براساس رفتار آنان در دنیا تعیین می شود، لازم است بار دیگر با خدای خود «تجدید عهد» کنیم و عزم نماییم تا راه زندگی را محکم تر و مطمئن تر از گذشته، همان گونه که خدا از ما خواسته است، ببیماییم . در این درس، با یکی از عواملی که سبب تقویت اراده و عزم می شود آشنا می شویم .

۱-سوره زمر، آیه ۳۶

نکته: توکل بر خدا ← علت
تقویت اراده و عزم ← معلول

1. توکل بر خدا به چه معناست؟
2. انسان متوکل چگونه انسانی است؟

حقیقت توکل بر خدا

1) توکل بر خدا به معنای اعتماد به خداوند است؛ یعنی انجام وظیفه خود در هر کار و سپردن نتیجه و محصول آن به خداوند. (انسان متوکل خداوند را تکیه‌گاه مطمئن خود می‌یابد و در عین عمل به وظایف، آموزش را به او واگذار می‌کند و خود را تحت حمایت خداوند قرار می‌دهد.) ^{الف} ^{الف}

این آیه اشاره دارد به کفایت مطلق الهی؛ یعنی خداوند انسان متوکل را کفایت می‌کند و تحت حمایت خود قرار می‌دهد

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

وَأَنْ كَسَّكَ دَرَّاهُ حَقٌّ بِخَدَا تَوَكَّلْ كُنْدُ،

علت

خداوند او را بس است،

معلول

فَهُوَ حَسْبُهُ

إِنَّ اللَّهَ بِالْعُمْرَةِ

خداوند امر خویش را به سرانجام می‌رساند. ^{الف}

مطابق آیه کسی که قلبا بر خدا توکل کند، خداوند به بهترین وجه از کارش پاره بویی می‌کند

2ب

2) انسان متوکل می‌داند که در صورت انجام وظیفه، هر نتیجه‌ای که به دست آید، به مصلحت اوست، گرچه خود به آن مصلحت آگاه نباشد؛ زیرا خداوند آینده‌ای را می‌بیند که ما نمی‌بینیم و به مصلحت‌هایی توجه دارد که ما درک نمی‌کنیم. گاهی چیزهایی را به نفع خود می‌پنداریم در حالی که به ضرر ماست یا اموری را به ضرر خود می‌دانیم در حالی که به نفع ماست. ^ب

آیه اشاره دارد به اینکه گاهی انسان چیزهایی را به ضرر خود می‌داند اما در واقع به سود اوست و گاهی چیزهایی را به سود خود می‌داند اما در واقع به ضرر اوست

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ

چون خداوند مصلحت پندارنده خود را می‌فهمد پس ضمن توکل بر خدا نتیجه کارها را باید به خدا سپرد

برای پیام از این قسمت هم می‌توان استفاده کرد

در این مواقع است که خدایی که از هر کس به بندگانش مهربان‌تر است، آن چیزی را برای انسان متوکل رقم می‌زند که خیر و صلاح او در آن باشد.

بر اساس این مناجات خداوند بیشتر «انیس» کسانی است که به او عشق می‌ورزند

این مناجات اشاره دارد به
برای صلاح کار آنان از خودشان آماده تر است
رفتار خداوند در برابر
اسرار ایشان را می‌داند
بر اندیشه‌های آنان آگاه است
متوکلین

امام علی علیه السلام در یکی از دعاها می‌گوید:

«خداوند تو با آنان که به تو بیشتر عشق می‌ورزند، بیش از دیگران انس می‌گیری و برای اصلاح کار

آنان که بر تو توکل می‌کنند از خودشان آماده‌تری، اسرار ایشان را می‌دانی و بر اندیشه‌هایشان آگاهی.»

ایشان در ادامه می‌فرماید:

1) «اگر تنهایی، آنان را به وحشت اندازد، یاد تو آنان را آرام سازد و اگر مصیبت‌ها بر آنان فرو بارد، به

تو پناه آورند و روی به درگاه تو دارند، چون می‌دانند سررشته کارها به دست توست.» ^ب

ویژگی‌های متوکلین حقیقی (کسانی که حقیقتا بر خداوند توکل می‌کنند)

۱- سورة طلاق، آیه ۳

۲- سورة بقره، آیه ۲۱۶

۳- نهج البلاغه، خطبه ۲۱۸

در این آیه به منشاء و علت توکل بر خدا اشاره شده است
فراوند از کسانی که بر او توکل می کنند دفع گزند می کند و
همچنین به توکل کنندگان فیر می رساند

تدبیر

با توجه به آیه زیر بگویید چرا بر غیر خدا نمی توان توکل کرد؟
این آیه خطاب به پیامبر (ص) و درباره بت پرستان است

قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ
أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ

«بگو چه می پندارید درباره آنچه جز خدا می خوانید؟ اگر خدا خواهد که به من زبانی رسد، آیا
آنان دورکننده گزند او هستند؟ یا اگر رحمتی برای من خواهد، آیا آنان بازدارنده رحمت او هستند؟
بگو خدا برای من کافی است و توکل کنندگان بر او توکل می کنند»^۱

پهون غیر خدا، ممدود است و دورکننده گزند و بازدارنده رحمت نیست

1- قلبا بر خدا توکل نماید و او را تکیه گاه واقعی خود بداند

3. توکل حقیقی چه شرایطی دارد؟
2- ضمن پذیرش مسئولیت و وظیفه خود به فوپی، با بکارگیری فکر و اندیشه خود و مشورت با
دیگران بهترین راه ممکن را انتخاب و با عزم و اراده مطلق برای رسیدن به مقصود تلاش کند
(به طور خلاصه)

شرایط توکل حقیقی

1- توکل کردن فقط به معنای گفتن جمله «خدا یا، بر تو توکل می کنم» نیست. بلکه انسان باید در قلب
خود بر خدا توکل کند و واقعاً او را تکیه گاه خود ببیند. اگر این گونه باشیم، خداوند کارهای ما را به
بهترین وجه چاره خواهد کرد و آن چیزی را که حقیقتاً به نفع ما است پیش خواهد آورد³

امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند به داود علیه السلام وحی کرد هر بنده ای از بندگانش به جای پناه بردن به
دیگری بآنیت خالص به من پناه آورد، از کارش چاره جویی می کنم، گرچه همه آسمان ها و زمین و هر چه
در آنها است، علیه او برخیزند^۲

مطابق حدیث نبویه توکل حقیقی و قلبی بر فراوند، چاره جویی از امور انسان، به بهترین وجه خواهد بود

۱-سوره زمر، آیه ۳۸

۲-مشکاة الانوار، علی بن حسن طبرسی، ج ۱، ص ۱۹

3) ۲- توکل در جایی درست است که انسان مسئولیت و وظیفه خود را به خوبی انجام دهد، یعنی فکر و اندیشه خود را به کار گیرد، با دیگران مشورت کند، بهترین راه ممکن را انتخاب نماید و با عزم و اراده محکم برای رسیدن به مقصود تلاش کند. در این صورت است که می توان بر خدا توکل کرد. زیرا توکل، جانشین تنبلی و ندانم کاری افراد نیست بلکه کمک کننده و امیددهنده به کسی است که اهل همت، تعقل و پشتکار است. 3

روزی، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مردمی برخورد که اهل کار و فعالیت نبودند. به آنان فرمود:

شما چگونه مردمی هستید؟

مطابق حدیث توکل جانشین تنبلی و ندانم کاری افراد نیست بلکه توکل در جایی درست است که انسان مسئولیت و وظیفه خود را به خوبی انجام دهد

گفتند: ما توکل کنندگان بر خدا هستیم.

ایشان فرمود: نه، بلکه شما سربار دیگران هستید. 1

شعر اشاره دارد به اینکه انسان می بایست تمام تلاش خود را به کار بندد، بهترین راه ممکن را انتخاب نماید و سپس با عزم و اراده قوی بر خدا توکل کند

پیامبر با پاسفی که دارند برداشت نادرست آنان از توکل را اصلاح فرمودند

توکل به این معناست که انسان باید نتیجه امور را به خدا واگذار کند

کشت کن پس تکمیل بر جبار کن

4) توکل کننده ای که اهل معرفت باشد، می داند که انسان باید در راستای راهیابی به نیازها و خواسته هایش، از ابزار و اسباب بهره جوید؛ زیرا این ابزار و اسباب، بنابر حکمت الهی قرار داده شده و بی توجهی به آنها، بی توجهی به حکمت و علم الهی است. 4

4. توکل کننده اهل معرفت چه چیزی را می دانند؟

فعالیت کلاسی

شخصی دلیل بیمه نکردن ماشین خود را این گونه بیان می کند که من به خدا توکل دارم و خداوند خودش مال مرا حفظ خواهد کرد. شما عمل او را تأیید می کنید یا خیر؟ چرا؟

5) 5. چرا در دوره نوجوانی و جوانی نیاز شدیدتری به توکل و اعتماد به خدا حس می شود؟

5) (نوجوانی و جوانی، دوران تصمیم های بزرگ و سرنوشت ساز است. هرچه عمر می گذرد و قوای انسان به سستی می گراید، توان انسان برای تصمیم های بزرگ نیز کاهش می یابد. جوان و نوجوان معمولاً شجاعت روحی بالایی دارد و دست و پای وجودش چندان به رشته های دنیایی بسته نشده است؛ مانند برخی بزرگسالان نیست که به ثروت یا مقام دل بسته باشد یا در حسادت نسبت به دیگری بسوزد یا در فکر تجملات زندگی باشد. او می تواند آرمان های بزرگ داشته باشد، آرمان هایی که از نوع پروازند، از نوع رفتن و صعود کردن، نه از نوع ماندن و در باتلاق زندگی دنیایی فرو رفتن. از این رو، در این دوره نیاز شدیدتری به توکل و اعتماد بر خداوند حس می شود.) 5

۱- مستدرک الوسائل، شیخ حرعاملی، ج ۱۱، ص ۲۱۷
۲- مثنوی مولوی

سوال ۲ اندیشه و تحقیق: توکل، جانشین تنبلی افراد نیست، بلکه کمک کننده و امید دهنده به کسی است که اهل همت، تعقل و پشتکار است؛ زیرا انسان باید ابتدا فکر و اندیشه خود را به کار گیرد، با دیگران مشورت کند، بهترین راه ممکن را انتخاب کند و با عزم و اراده مکتوم برای رسیدن به مقصود تلاش کند، سپس فالهانه بر خدا توکل کند

فعالیت کلاسی

برخی می گویند دوره نوجوانی و جوانی دوره خطر (ریسک) کردن است. چه تفاوتی میان «خطر کردن» و «توکل بر خدا» وجود دارد؟ **جواب پایین صفحه**

اندیشه و تحقیق

تقویت عزم، تدبیر مکتوم تر پیمان، ورود مکتوم تر و استوار تر به کارهای بزرگ، افزایش شجاعت، قدرت تحمل و صبر بیشتر، از دست ندادن آرمان ها، فستة نشدن در بین راه، دوری از تنبلی و امیدواری به آینده و ...

- ۱- با توجه به آیات، روایات و توضیحات درس، آثار و فواید توکل را ذکر کنید.
- ۲- آیا توکل، سبب تنبلی می شود یا تحرک؟ چرا؟ تفرک
- ۳- شرایط توکل حقیقی کدام اند؟ ۱- قلبا بر خدا توکل نماید و او را تکیه گاه واقعی خود بداند

۲- ضمن پذیرش مسئولیت و وظیفه خود به خوبی، با بکارگیری فکر و اندیشه خود و مشورت با دیگران بهترین راه ممکن را انتخاب و با عزم و اراده مکتوم برای رسیدن به مقصود تلاش کند

پیشنهاد

- ۱- مولوی در دفتر اول مثنوی در «قصه نخجیران و بیان توکل و ترک جهد» رابطه توکل و تلاش را به خوبی به تصویر می کشد و در ضمن آن می گوید:
گفت پیغمبر به آواز بلند با توکل زانوی اشتریند
این داستان را مطالعه کنید و آن را برای دوستان در کلاس بیان کنید.
- ۲- آیا می دانید شیطان بر چه کسانی مسلط نمی شود؟ آیه ۹۹ سوره نحل را مطالعه کنید و جواب را بنویسید.

فانم دکتر فرناز پرویزی استان البرز

معرفی کتاب

نام کتاب	نویسنده	انتشارات	مخاطب
توکل	حسین روحانی نژاد	کانون اندیشه جوان	دانش آموز

انسان متوکل چون به خدا توکل کرده است و می داند که هر نتیجه ای که بگیرد، به صلاح اوست، هیچ نگرانی و اضطرابی ندارد و با امید به آینده به مسیرش ادامه می دهد؛ اما کسی که ریسک می کند، همواره در دلش اضطراب و ناراحتی است که نلند نتیجه دلخواهش را بگیرد یا نتیجه ای که می گیرد، به ضررش باشد

جواب سوال فعالیت کلاسی